

Stichting De Rijkkere-orgel 1776

www.derijkkereorgel.nl

info@derijkkereorgel.nl

PROGRAMMABOEK BENEFIETCONCERTEN 2020

t.b.v. de aankoop van het unieke historische orgel
uit 1776 van gebroeders De Rijkkere

donderdag 20 augustus 2020, 20.00 uur

BRAM DE WOLF

Sweelinck, Cornet, Scheidemann, Babou en Bach

donderdag 27 augustus 2020, 20.00 uur

ANDRÉ POORTVLIET

Sweelinck, Bull, Frescobaldi, Van Noordt, Scheidemann en Scheidt

Sint-Augustinuskerk, Zuidsingel 70, Middelburg

Inhoudsopgave

Welkom	4
Stichting De Rijckere-orgel 1776	5
Het De Rijckere-orgel in Beek	7
Benefietconcerten 2020.....	10
Benefietconcert 20 augustus 2020	11
<i>Programma.....</i>	<i>11</i>
<i>Programmatoelichting .....</i>	<i>12</i>
<i>Biografie .....</i>	<i>16</i>
Benefietconcert 27 augustus 2020	17
<i>Programma.....</i>	<i>17</i>
<i>Programmatoelichting .....</i>	<i>18</i>
<i>Biografie .....</i>	<i>21</i>
Over het Duyschot/Müller-orgel (1707/1754)	22
Excursie naar Beek 26 september 2020	23
Steun ons.....	24

Welkom

Namens Stichting De Rijckere-orgel 1776 heet ik u van harte welkom op dit concert. Fijn dat u met uw komst bijdraagt aan het realiseren van een bijzonder project; beide nog bewaard gebleven De Rijckere-orgels straks in Middelburg te beluisteren!

Naast de benefietconcerten zijn we als nieuwe stichting druk bezig om de nodige gelden voor dit project bij elkaar te krijgen. En daar kunt u zelf ook op verschillende manieren aan bijdragen. Bijvoorbeeld door een register te adopteren of donateur te worden. Kijkt u eens op de nieuwe website www.derijckereorgel.nl naar de mogelijkheden. Als u op korte termijn wilt kennismaken met de klank van het bijzondere orgel, dan kunt u zich ook aanmelden voor de excursie naar Beek op 26 september.

In dit programmaboekje leest u meer over de stichting en het aan te kopen De Rijckere-orgel. Vervolgens vindt u de programma's van de benefietconcerten en de toelichtingen hierbij.

We bedanken het kerkbestuur van Oud Katholiek Zeeland voor het gebruik van de St. Augustinuskerk en de medebestuurders Bram de Wolf en André Poortvliet voor hun bereidheid een benefietconcert te verzorgen.

Voor nu wens ik u een fraai concert toe!

Namens Stichting De Rijckere-orgel 1776,

Gerard Boot
voorzitter

Stichting De Rijckere-orgel 1776

Van de 18e -eeuwse Vlaamse orgelbouwfamilie De Rijckere is een tweetal instrumenten bewaard gebleven. Een drieklaviers-orgel dat in 1779 gebouwd werd voor de Oostkerk te Middelburg en een kleiner orgel dat in 1776 gebouwd werd voor de Hervormde kerk te Axel. Laatstgenoemde instrument werd in 1924 overgeplaatst naar de Protestantse kerk te Beek (Limburg, NL) en is in 2019 te koop aangeboden wegens voorgenomen kerksluiting in 2024.

De Stichting De Rijckere-orgel 1776 wil tot aankoop van dit instrument overgaan en het instrument plaatsen op de achtergalerij van de St. Augustinuskerk (voormalige Lutherse kerk) aan Zuidsingel 70 te Middelburg. Hiermee wordt voldaan aan de wens van de verkopende partij het instrument te huisvesten in een monumentaal gebouw.

Doelstellingen

Stichting De Rijckere-orgel 1776, opgericht op 21 februari 2020, heeft de volgende missie: het culturele erfgoed van de Vlaamse orgelbouwfamilie De Rijckere ontsluiten voor een breed publiek, door:

- het De Rijckere orgel uit Beek aan te kopen en te plaatsen in de St. Augustinuskerk te Middelburg;
- kennis omtrent de orgelbouwfamilie De Rijckere en haar orgels te verdiepen en te delen met het publiek;
- het organiseren van concerten, masterclasses en orgelexcursies zodat orgelstudenten en orgelliefhebbers kennis kunnen maken met dit specifieke Vlaamse orgeltype.

Een uniek instrument

Het specifieke karakter van het De Rijckere orgel maakt het bij uitstek geschikt voor de literatuur uit Renaissance en Barok. De middentoonstemming -uniek gezien het Zeeuwse orgelbezit- is van toegevoegde waarde voor het vertolken van oude muziek. De grote mate van originaliteit en klankschoonheid van dit bijzondere orgel kan niet hoog genoeg gewaardeerd worden. Het instrument is een unicum: het enige eenklaviers orgel van deze bouwers, dat vrijwel compleet bewaard gebleven is en ook het enige in zijn soort.

Een unieke kans

Wat maakt dit project van onze stichting waardevol?

- het is een unieke kans om de enige twee bewaard gebleven orgels van orgelbouwfamilie De Rijckere samen te brengen in Middelburg. Het orgel dat nu in Beek staat, is oorspronkelijk gemaakt voor een Zeeuwse kerk (Axel);

- het is het enige orgel in Zeeland dat gestemd is in de zogenaamde middentoonstemming. Dit geeft extra mogelijkheden om muziek uit Renaissance en Barok adequaat te vertolken;
- het orgel wordt geplaatst op de brede galerij van de St. Augustinuskerk, waardoor het instrument toegankelijk is voor kleine groepen en daardoor uitermate geschikt is voor het geven van masterclasses en orgelexcursies;
- aangezien de Oostkerk en de St. Augustinuskerk op loopafstand van elkaar gesitueerd zijn, zijn gecombineerde activiteiten goed mogelijk (bijvoorbeeld wandelconcerten);
- de St. Augustinuskerk wordt een nog aantrekkelijkere culturele locatie, vanwege haar twee historische orgels, de uitstekende akoestiek en goede verhuurmogelijkheden.

Comité van aanbeveling

Léon Berben, *internationaal concertorganist & klavecijnist, titulair-organist historisch orgel in Ostönnen*

Bart Jacobs, *internationaal actief als organist & klavecijnist, organist-titularis van de Sint-Michiels- en Sint-Goedelekathedraal te Brussel, organist van de Onze-Lieve-Vrouw-en-Leodegariuskerk van Bornem, docent orgel aan het kunsthumaniora van LUCA School of Arts in Leuven*

Rein van der Kluit, *voorzitter Stichting Internationaal Orgelconcours Haarlem, erevoorzitter Koninklijke Vereniging van Organisten en Kerkmusici (KVOK)*

Luc Ponet, *organist-titularis O.L.V.-basiliek Tongeren (monumentaal Le Picardorgel, 1750), organist-in-residentie Landcommanderij/kasteel Alden Biesen en artistiek directeur Bach Academie Alden Biesen, stadsorganist en curator Leuven Orgelstad, gastprofessor (hoofdvak orgel) Leuven University College of Arts, campus Lemmens, Leuven*

Het stichtingsbestuur (v.l.n.r.) Bram de Wolf (secretaris), Gerard Boot (voorzitter) en André Poortvliet (penningmeester)

Het De Rijkere-orgel in Beek

Korte geschiedenis

In 1776 bouwden de broers Petrus Josephus en Johannes de Rijkere een orgel voor de Hervormde Kerk te Axel (Zeeuws-Vlaanderen). Na oplevering werd het instrument gekeurd door organist F.J. Heinrichs uit Goes. In oude stukken lezen we hier nog het volgende over: *“Vervolgens is het [orgel], op den 26 derzelfde maend, opgenomen door den Goeschen Organist Heinrichs, en niet alleen goedgekeurd, maer zelfs verklaerd, in malschheid en zwaerte van geluid, verscheiden’ Orgels in voorname Steden, welken oneindig meer gekost hadden, verre te overtreffen”*.

De 19^e eeuw heeft het instrument, op wat herstelwerk na, ongeschonden overleefd. In 1906 en 1911 zijn echter door J. van der Kleij diverse aanpassingen doorgevoerd. Zo is het handklavier vernieuwd, zijn de spaanbalgen vervangen door een magazijnbalg en zijn, naar de geest van die tijd, twee tongwerken ingeruild voor twee strijkers, een Viool 8' en een Voix Celeste 8'.

In 1924 werd het instrument door A.S.J. Dekker uit Goes overgeplaatst naar de Hervormde Kerk in het Limburgse Beek. Bij plaatsing in Beek werd de orgelkas ingekort en werd het aangehangen pedaal (omvang: CD-g) verwijderd. In 1965 werd het orgel, vanwege de restauratie van de kerk, gedemonteerd en opgeslagen.

In 1983 voerde de firma Fama & Raadgever de herplaatsing en restauratie uit. De orgelkas werd hersteld, de vlammen tussen de pijpvoeten werden weer aangebracht en de kas werd geschilderd en verguld. Er werd een nieuwe windvoorziening gemaakt en de windlade werd hersteld, het klavier en de registerknoppen werden vernieuwd en de dispositie werd hersteld, waarbij de twee verdwenen tongwerken werden gereconstrueerd.

Orgelkas

De fraaie orgelkas is gemaakt door de uit Axel afkomstige Hendrik Beaufort. Onbekend is wie het snijwerk maakte. Mogelijk is dit ook Hendrik Beaufort geweest. Het ontwerp is een typisch voorbeeld van de Vlaamse stijl uit de tweede helft van de 18^e eeuw. Ook zijn rococo-elementen zichtbaar. Sierelementen en onderdelen van de kas zijn verguld met bladgoud.

Het schilder- en/of verguldwerk werd uitgevoerd door Jacobus Platteeuw, eveneens inwoner van Axel. Oorspronkelijk was de orgelkas waarschijnlijk uitgevoerd in blank eikenhout, aangezien het bladgoud direct op het blanke hout is aangebracht. Het is de moeite waard dit nader te onderzoeken.

Dispositie

Het instrument telt dertien registers:

Bourdon 8'
Prestant 4'
Flûte 4'
Nasard 3'
Doublette 2'
Tierce 1 3/5'
Sesquialter II sterk (bas/discant, deling c/cis¹)
Fourniture III sterk
Cymbale II sterk
Cornet V sterk (discant, vanaf cis¹)
Trompette 8' (bas/discant, deling c/cis¹)
Cromorne 8' (bas/discant, deling c/cis¹)
Clairon 4' (bas)

Overige registers:

Rossignol

Speelhulpen:

Tremblant Royal

Tremblant Doux

Klavieromvang

CD t/m d³ (zonder CIS dus), totaal 50 pijpen per register.

Pedaal

Oorspronkelijk had het orgel een aangehangen pedaal, met omvang CD-g. Bij plaatsing in Beek is dit helaas verwijderd. De stichting spant zich in om het pedaal te reconstrueren.

Toonhoogte

A=401 Hz. Waarschijnlijk is dit de oorspronkelijke toonhoogte van het orgel.

Stemming

Het orgel is gestemd in middentoonstemming ¼ comma. Deze stemming werd tot in de late 18e eeuw toegepast en telt acht harmonische grote tertsen, die rein zijn op de noten c, d, es, e, f, g, bes; vier onzuivere verkleinde tertsen of kwarten op cis, fis, gis en h; elf verkleinde kwinten (met een kwart komma verkleind); één vergrote kwint, de wolfskwint, ook diabolus in musica genaamd gis - es. Deze stemming geeft

verschillende gevoelswaarden en uitdrukkingen aan de gebruikte akkoorden en toonaarden, maar sluit er verschillende uit die onbruikbaar zijn omdat ze danig vals klinken. De stemming geeft aan muziek uit Renaissance en Barok een grote meerwaarde.

De situatie in Beek

Het zou fantastisch zijn dit fraaie instrument, 100 jaar nadat het uit Zeeland verdween, weer terug naar onze provincie te brengen, zodat we van dichtbij de *malschheid en zwaarte van geluid* kunnen beluisteren!

Benefietconcerten 2020

Toelichting op de programmakeuzes

Een belangrijk principe van de historische uitvoeringspraktijk van barokmuziek, met als pionier klavecïnist en organist Gustav Leonhardt, die vanaf de jaren 60 van de vorige eeuw hier wereldberoemd mee werd (en graag concerteerde op het orgel in deze kerk), is de relatie tussen het instrument en de muziek.

De programma's van de benefietconcerten zijn samengesteld op de mogelijkheden van het unieke Duyschot/Müller-orgel, waarbij we proberen het orgel zo optimaal te presenteren. Maar waar let je dan zoal op?

Allereerst de geschiedenis van het instrument: het bouwjaar vertelt ons mogelijk iets over de stijl en klank-esthetiek van die tijd. Nu is dit direct een complex geval bij dit orgel, omdat meerdere grote namen aan dit instrument gewerkt hebben.

Johannes Duyschot was een beroemde Hollandse bouwer, die onder andere werkte aan de grote stadsorgels in de Republiek (Westerkerk, Amsterdam; Pieterskerk, Leiden; Nieuwe Kerk, Den Haag). Hij realiseerde in 1707 een orgel met één klavier en negen registers (het hoofdwerk van dit orgel).

Johann Caspar Müller werkte in 1754 aan het instrument. Hij breidde het in 1742 geplaatste rugwerk uit met vier registers. Hij was het die in de periode 1738-1742 het grote orgel van de Oude Kerk te Amsterdam verbouwde.

In dit Duyschot/Müller-orgel zijn dus twee werelden verenigd: het hoofdwerk kenmerkt zich door de brede, draagkrachtige, vocale orgelklank van de 17^e eeuw, het rugwerk heeft kenmerken van de 18^e eeuwse concertante en galante stijl: meer instrumentaal in plaats van vocaal.

Daarnaast zijn voor de programmakeuze de klavier- en pedaalomvang, de klavierdeling tussen bas- en discantregisters en de stemming van het orgel van belang: niet alle muziekstukken kunnen gespeeld worden binnen deze 'grenzen' van het orgel.

We hopen met deze twee concerten het fraaie Duyschot/Müller-orgel zo overtuigend mogelijk te laten horen en wensen u veel luisterplezier!

Benefietconcert 20 augustus 2020

BRAM DE WOLF, *orgel*

Cornet, Sweelinck, Scheidemann, Babou, Fischer, Soler en Bach

Programma

Peeter Cornet (± 1575-1633)

Fantasia 8di Toni

(Christ Church Music MS 89, Oxford)

Jan Pieterszoon Sweelinck (1562-1621)

Toccata g1 - 2di Toni, SwWV 292

(manuscript: MS Lynar A1, Staatsbibliotheek, Berlijn)

Heinrich Scheidemann (1595-1663)

Uit Magnificat IV. Toni :

- Versus I Cantus Firmus im Bass
  - Versus II Cantus Firmus im Discant, manualiter
  - Versus III Cantus Firmus, colleriert, auff 2 clavir. Pedahl.
- (Orgeltabulatur, Calvörschen Bibliothek, Clausthal-Zellerfeld)*

Thomas Babou (1656-1739)

- Fantaisie de trompettes basse et haute
  - Pièce par Mr. Buston
  - Pièce par Mr. Babou
- (“Livre d’orgue”, 1709)*

Johann Caspar Ferdinand Fischer (± 1656-1746)

Suite *Euterpe* in F

- Praeludium
- Allemande
- Air Anglois
- Bourée
- Menuet
- Chaconne

(“Musicalischer Parnassus”, 1738)

Padre Antonio Soler (1729-1783)

Pareja de Sonatas:

- Mi-menor
- Sol-mayor

(manuscript : M 791/12, Biblioteca Central, Barcelona)

Anonimi (18e eeuw)

Tempesta di mare (Marchia)

(Uit "13 Sonate per Organo dal fondo dell'Ospedaletto di Venezia")

Johann Sebastian Bach (1685-1750)

Fantasia et Fuga in a, BWV 904

(D-B Mus.ms. Bach P 804, afschrift van Johann Peter Kellner (1705–1772))

Programmatoelichting

Peeter Cornet was de meest invloedrijke organist en componist van klavierwerken van de Zuidelijke Nederlanden aan het begin van de 17e eeuw. Hij adviseerde veel orgelbouwers bij de bouw van hun instrumenten en examineerde ze ook. Al Cornet's werken kunnen uitgevoerd worden op de in zijn tijd in de Zuidelijke Nederlanden wijd verbreide éénklaviers orgels met gedeelde solostemmen. Deze opzet maakte het mogelijk op een relatief bescheiden orgel een melodie uitkomend te spelen, zowel in de bas- als de discantligging. Het oorspronkelijk voor de Hervormde kerk van Axel gebouwde De Rijckere-orgel uit 1776 dat we willen verwerven is, hoewel van later datum, nog geheel in deze traditie gebouwd. In zijn Fantasia 8di Toni past de "solo" in de linkerhand qua omvang (C – c1) precies bij de ook door de "Noorderling" Johannes Duyschot toegepaste klavierdeling van het oorspronkelijke éénklaviers orgel uit 1707, thans hoofdwerk. Na een gedragen polyfoon begin boven de klavierdeling waarin het thema imitatief behandeld wordt, hoort u het nog geheel originele basregister van de trompet 8' van Duyschot in een gloedvolle virtuoze omspeling van het thema. Vervolgens ontspint zich een interessante dialoog tussen deze trompet en de wat bescheidenere bovenstemmen. De latere *basse de trompette*-stijl is al hoorbaar.

Ook de toccata g1-2di Toni SwWV 292 **Jan Pieterszoon Sweelinck** kent een rustig begin waarin thema's een polyfone behandeling krijgen, maar de beweging wordt gaandeweg geïntenseiveerd. Hierbij worden korte motieven herhaald en krijgen ze vaak ook een canonische behandeling. Dit alles levert een boeiend proces op waarin virtuoos passagespel en echo-effecten tussen de deelnemende stemmen elkaar afwisselen.

Heinrich Scheidemann studeerde van 1611 tot 1614 met een beurs, ter beschikking gesteld door het kerkbestuur van de Katharinenkirche te Hamburg, bij Sweelinck in Amsterdam. Vader David hoopte dat zijn getalenteerde zoon Heinrich hem als organist aan genoemde kerk zou opvolgen. Dit gebeurde rond 1625 en hij bleef dit ambt tot aan zijn dood ten gevolge van de pest bekleden. Voor de beroemde Hamburgse Vespervieringen waarin de uit Italië overgewaaide *alternatim-praktijk* veelvuldig werd toegepast schreef hij talrijke Magnificat-bewerkingen voor orgel. Deze praktijk hield in dat bij de uitvoering van kerkmuziek bij de verschillende versregels werd afgewisseld tussen gregoriaanse éénstemmige zang, meerstemmige koorzang en zelfstandige orgelmuziek. In Scheidemann's orgelverzen van de *Lofzang van Maria* werd gevarieerd op de gregoriaanse melodie van het tekstgedeelte "*et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo*" ("*en mijn geest heeft zich verheugd om God mijn redder*"). In het eerste vers klinkt deze melodie als *Cantus Firmus*, d.w.z. in lange noten, in de bas, gespeeld op de trompet 8' op het z.g. aangehangen pedaal. De andere stemmen van het rustige polyfone weefsel waarin de inzetten van de cantus firmus consequent worden voorbereid d.m.v. *voor-imitatie*, klinken met de dulciaan 8' van het rugwerk. In het 2^e vers klinkt dezelfde cantus firmus in de bovenstem van een manualiter-bewerking met wat meer beweging in de onderstemmen. De invloed van Sweelinck komt overduidelijk aan het licht in vers drie waarin de cantus firmus virtuoos en uitkomend omspeeld wordt op het rugwerk. Net als in vers 1 wordt ook hier voor-imitatie toegepast. De voor Sweelinck zo karakteristieke motiefherhalingen en echo-effecten worden door Scheidemann verder geperfectioneerd.

De muziek van **Thomas Babou** ademt een heel andere sfeer. Seculiere invloeden doen hoorbaar hun intrede in de Luikse kerkmuziek van zijn tijd. Geen verfijnd contrapunt meer maar vrolijke dansjes, fanfares, galanterieën en variatiereeksen waarbij het speelplezier in combinatie met de gloedvolle op Franse barokke leest geschoeide orgels ongetwijfeld voor veel ongecompliceerd luisterplezier bij de kerkgangers zal hebben gezorgd. De eerder genoemde *basse de trompette* stijl is veelvuldig te horen terwijl ook de prachtige cornet van Duyschot hier goede diensten bewijst. Het handschrift van Babou's Livre 'd orgue wordt bewaard in de bibliotheek van het Koninklijk Muziekconservatorium te Luik. Het bevat naast de werken van Babou zelf nog twee werken van "Monsieur Buston" en één van "Monsr. Couperins". Zowel Babou als Buston waren verbonden aan de collegiale kerk "Saint-Jean-l'Évangéliste" te Luik, resp. als organist en cantor / vervangend organist. Zou deze Luikse Jean Buston, geboren rond 1680, een nazaat of verwante kunnen zijn van onze Middelburgse Pieter Bustijn? Vermoed wordt dat de familie van Bustijn, die in 1681 organist van de Nieuwe Kerk in Middelburg werd, uit Luik afkomstig was.

Van de vroege jaren van de uit Bohemen afkomstige **Johann Kaspar Ferdinand Fischer** is niet veel bekend. In 1690 was hij als kapelmeester werkzaam aan het hof van Saksen-Lauenberg, in 1695 trad hij in dienst als kapelmeester bij markgraaf Lodewijk Willem van Baden. Deze bouwde na de Vrede van Rijswijk in Rastatt een indrukwekkend, op Versailles geïnspireerd, paleis waar Fischer vanaf 1715 tot aan zijn dood werkzaam was. Zijn "*Musicalischer Parnassus*" uit 1738 bestaat uit 9 suites in Franse stijl, geschreven voor het klavecimbel. Deze suites zijn vernoemd naar de 9 muzen. Euterpe is de muze van het fluitspel en het is dan ook niet verwonderlijk dat deze suite, nu gespeeld op orgel, zal klinken met vooral fluitcombinaties. Carl Philipp Emanuel Bach schrijft dat Fischer door zijn vader Johann Sebastian als één van de grootste spelers en (klavier)componisten van zijn tijd werd beschouwd.

Padre Antonio Soler was zonder twijfel één van de belangrijkste en markantste componisten van het 18e eeuwse Spanje. Na een gedegen traditionele muzikale opleiding bij José Elias die op zijn beurt een leerling was van de grote Juan Cabanilles, studeerde Soler tussen 1752 en 1757 bij Domenico Scarlatti, die toen aan het Spaanse hof in Madrid werkzaam was. Zijn sonates die hij graag in paren van parallel verwante tonsoorten ordende (hier resp. e mineur en G majeur) ademen de invloed van Scarlatti maar Soler geeft zijn muziek vooral in de onverwachte harmonische wendingen een typisch Iberisch tintje mee waarbij een glimlach lastig te onderdrukken valt.

En wanneer we dan toch met die glimlach op ons gezicht zitten kan de mars "*Tempesta di mare*" van een anonieme 18^e eeuwse Italiaanse componist er ook nog wel bij. Dit werkje werd in 1995 samen met 12 andere, grotendeels anoniem overgeleverde stukken uit de Ospedaletto-verzameling voor het eerst uitgegeven. Dat deze orgelwerken niet in het licht gezien kunnen worden van de traditie van grote componisten als Gabrieli en Merulo zal duidelijk zijn. Ze zijn ongetwijfeld geschreven door de talrijke organisten die na 1751, het jaar waarin het Nacchini-orgel werd gebouwd, werkzaam waren aan de kerk van het Ospedaletto en geven ons een interessant beeld van de 18^e eeuwse Venetiaanse orgelcultuur en kerkmuziek in het bijzonder.

Van de Fantasia en Fuga in a-moll BWV 904 van **Johann Sebastian Bach** valt niet met zekerheid te zeggen voor welk klavierinstrument het is geschreven. Vanwege het wisselende aantal genoteerde stemmen in de fantasia ligt het klavecimbel als oorspronkelijke instrument voor de hand maar het hoeft geen betoog dat dit meesterwerk ook op het orgel fantastisch klinkt. De kern van de fantasia is een "*ritornel*" dat bestaat uit een Italiaans aandoend lamento van 4 seconde-gewijs

dalende bastonen waaraan Bach in de bovenstemmen aangrijpende dissonanten toevoegt. Deze dalende tendens in de bas wordt omgebogen in een meer stijgende beweging waarbij Bach een paar chromatische momenten inbouwt. Dit ritornel komt verspreid over de fantasia 4 maal voor waarbij het eerste en afsluitende laatste nagenoeg identiek zijn. In de drie tussenliggende divertimenti ontvouwt zich een boeiend polyfoon proces. Ook de fuga is een waar meesterwerk. Na de expositie van het 1^e fugathema en de aansluitende op dit thema gebaseerde perioden van vrij contrapunt volgt na de verrassende terugkeer van het 1^e thema een nieuwe episode met een chromatisch dalend thema in kwartnoten dat onmiddellijk canonisch behandeld wordt. Tegenover dit wat statische contrapuntische spel schrijft Bach een bewegelijk derde thema. Als hoogtepunt van dit contrapuntische juweel verschijnt in de laatste fase van de fuga het 1^e thema weer en worden de drie thema's op wonderschone wijze vervlochten.

© Bram de Wolf, juli 2020

Biografie

BRAM DE WOLF begon zijn muziekstudies aan de Gemeentelijke Muziek- en Balletschool te Bergen op Zoom bij Daan Manneke en Flip Veldmans. Vervolgens studeerde hij orgel en schoolmuziek aan het Brabants Conservatorium te Tilburg. Docenten waren o.a. Huub Houët en Bram Beekman. Aan de Internationale Zomeracademie voor organisten te Haarlem volgde hij interpretatiecursussen bij Ewald Kooiman, Piet Kee en Harald Vogel. Momenteel is hij als docent voor de vakken Kunst-Muziek en Kunst-Algemeen en als ondersteuningscoördinator van de VWO-bovenbouw werkzaam aan CSW-van de Perre te Middelburg. Als organist is hij verbonden aan de Oud-Katholieke Statie Zeeland. In die hoedanigheid is hij de vaste bespeler van het historische Duyschot / Müller-orgel (1707 / 1754) van de Sint Augustinuskerk (voormalig Lutherse Kerk) te Middelburg. Daarnaast is hij bestuurslid van de nieuwe stichting De Rijckere-orgel 1776, die zich inspannt het unieke De Rijckere-orgel uit Beek (Limburg) aan te kopen en naar de St. Augustinuskerk in Middelburg over te plaatsen.

Benefietconcert 27 augustus 2020

ANDRÉ POORTVLIET, *orgel*

Sweelinck, Bull, Frescobaldi, Van Noordt, Scheidemann en Scheidt

Programma

Anoniem

Almande Brun Smeedelyn

(Susanne van Soldt manuscript, Antwerpen, 1599)

Jan Pieterszoon Sweelinck (1562-1621)

Fantasia à 3 vocem g2, SwWV 271

(manuscript: MS Lynar B4, Staatsbibliotheek, Berlijn)

Psalm 116: *Ick hebb' den Heer lief, want hy heeft verhoort*, SwWV 313

- Koraalzetting (Claude Goudimel, 1510-1572)

- 1. Variatio.

- 2. Variatio a 3.

- 3. Variatio Auf 2 Claviren.

- 4. Variatio.

(manuscript: MS Lynar B2, Staatsbibliotheek, Berlijn)

John Bull (1562-1628)

Salve Regina

- Vers 1. Salve, Regina

- Vers 2. Ad te clamamus

- Vers 3. Eia, ergo, advocata nostra

- Vers 4. O clemens

- Vers 5. Ora pro nobis

(manuscript: MS 17771, National Library, Wenen)

Girolamo Frescobaldi (1583-1643)

Capriccio sopra *la Bassa Flaminga*, F 4.05

(Libro di Capricci, Rome, 1624)

Heinrich Scheidemann (1595-1663)

Pavana Lachrimæ (naar John Dowland (1563-1626)), WV 106

Galliarda in d, WV 107

(manuscript: MS. XIV/714, Musikarchiv, Minoritenkonvent, Wenen)

Jan Pieterszoon Sweelinck

Canon a 3 (*Ave maris stella*), SwWV 193

(*manuscript: MS. 5396, Stadtsbibliothek, Hamburg*)

Anthoni van Noordt (1619-1675)

Psalm 24: *De aerd' is onses Godts voorwaer*

- Vers 1. a 4. Pedaliter.

- Vers 2. a 4.

- Vers 3. a 4. In de Bas.

- Koraalzetting (Claude Goudimel, 1510-1572)

(*Tabulatuur-boeck van psalmen en fantasyen, Amsterdam, 1659*)

Samuel Scheidt (1587-1654)

Alamanda *Bruynsmedelyjn*, SSWV 558

(*manuscript: Collezione Foà, MS. F8, Biblioteca Nazionale, Turijn*)

Programmatie

De rode draad door dit programma is *Bruynsmedelyjn*, een stoere 16e eeuwse melodie die voor onder andere Frescobaldi en Scheidt dankbaar materiaal vormde voor hun composities. In de anonieme *Almande Brun Smeedelyjn* uit het *Susanne van Soldt manuscript* hoort u dit thema in een eenvoudige zetting.

Susanne van Soldt was een dochter van Hans van Soldt, een rijke protestantse koopman die vanwege de Spaanse bezetting van Antwerpen (1576) emigreerde naar Londen. Daar kreeg zijn dochter op 12-jarige leeftijd klavecimbellen en werd dit manuscript als lesmateriaal samengesteld. Het geeft een boeiend inkijkje in het gevarieerde repertoire van dansen, klavierzettingen van vocale muziek en psalmzettingen.

De fantasia stond in de kunst van Renaissance volop in de belangstelling omdat deze teruggreep op de denkwereld van de oude Grieken. Binnen het humanisme was de fantasia de hoogst haalbare kunstvorm voor een musicus. Thomas Morley schreef in 1597: *'The most principall and chieftest kind of musicke which is made without a dittie is the Fantasie, that is, when a musician taketh a point at his pleasure, and wresteth and turneth it as he list, making either much or little of it according as shall than in any other musicke, because the composer is tide to nothing but that he may adde, diminish, and alter at his pleasure. And this kind will beare any allowances whatsoever tolerable in other musick, except chaging the air & leaving the key, which in fantasias may never be suffered. Other things you may use at your pleasure, as bindings with discords, quicke motions, slow motions, proportions, and what you list'*.

Jan Pieterszoon Sweelinck vertaalde in zijn fantasieën de principes van het vocale contrapunt (denk aan zijn vocale psalmzettingen) naar het klavier, waarbij het een uitdaging is de strenge stemvoering te verdelen over twee handen. Maar: in de beperking toont zich de meester. Zijn *Fantasia à 3 vocem* is een waar meesterwerk waarin een eenvoudig thema (d-d-d-c-bes-a-g) op kunstige wijze wordt behandeld en wordt gecombineerd met inventieve tegenmelodieën (contrapunt). Het thema komt in totaal 30 keer voor, in normale notenwaarden, maar ook in vergroting en verkleining. Op het hoogtepunt van het stuk, wordt het thema gecombineerd met snelle omspelingen in de rechterhand.

Sweelinck was organist van de Oude kerk in Amsterdam. Vanwege de reformatie (1578) zweeg het orgel tijdens de kerkdienst, maar Sweelinck improviseerde voor en na de dienst variaties over psalmen om deze het kerkvolk vertrouwd te maken. Psalm 116: *ick hebb' den Heer lief, want hy heeft verhoort* bevat twee groepen van twee variaties. In de eerste variaties klinkt de melodie duidelijk herkenbaar in de bovenstem. In de laatste twee variaties wordt de melodie van diminuties (omspelingen in snelle notenwaarden) voorzien. Sweelinck blijkt hier opnieuw een meester in het contrapunt en weet gedurende de variaties de spanning steeds verder op te bouwen tot de uitbundige toonladderfiguren aan het slot.

Met de muziek van **John Bull**, organist van de kathedraal in Antwerpen, maken we kennis met de katholieke kerkmuziektradities. Het *Salve Regina* is één van de Maria-antifonen die een vaste plaats had in de mis en de vesperdiensten. Opvallend is het contrast met voorgaande psalmbewerking van Sweelinck. Dit *Salve Regina* is meer gericht op een mystieke sfeer en bevat gewaagde harmonische passages. In de vijf verzen hoort u naast de ontroerende Prestant en Holpijp van het hoofdwerk ook twee verzen waarin de Cornet en Dulciaan soleren.

Overigens hebben Bull en Sweelinck elkaar gekend. Bull componeerde naar aanleiding van Sweelincks dood -als eerbetoon- een fuga op een thema van Sweelinck.

Girolamo Frescobaldi was organist van de Sint-Pieter in Rome, het mondiale centrum van het catholicisme. Hij was de belangrijkste klaviercomponist in de eerste helft van de 17e eeuw. Zijn muziek bereikte via zijn leerling Johann Jakob Froberger alle uithoeken van Europa en had ook invloed op J.S. Bach. In 1624 publiceerde Frescobaldi zijn *Libro di Capricci*.

De capriccio als vorm is verwant aan de fantasia. Michael Praetorius schreef in 1619: *'Capriccio seu Phantasia subitanea: Wenn einer nach seinem eignem plesier und gefallen eine Fugam zu tractiren vor sich nimpt, darinnen aber nicht lang immoriret, sondern bald in eine andere fugam, wie es ihme in Sinn kömpt, einfället. Und kan einer in solchen Fantasien und Capriccien seine Kunst und artificium eben so wol sehen*

lassen, sintemal er sich alles dessen, was in der Music tollerabile ist, mit bindingen der Discordanten, proportionibus, &c. ohn einigs bedencken gebrauchen darff; doch dass er den Modum und die Ariam nicht gar zu sehr uberschreite, sondern in terminis bleibe'.

In de *Capriccio sopra la Bassa Flamenga* toont Frescobaldi zijn genialiteit als componist door het thema in verschillende gedaanten te laten horen. Het werk heeft acht secties die elk hun eigen maatsoort en karakter hebben. In de slotmaten komt een *stretto* voor: de themainzetten overlappen elkaar. Dit zorgt voor een intens en krachtig slot.

Heinrich Scheidemann ontving van 1611 tot 1614 lessen van Sweelinck in Amsterdam. Hij was waarschijnlijk één van zijn favoriete leerlingen getuige de canon op *Ave Maris Stella* die **Sweelinck** voor hem componeerde en waar hij onder noteerde: *'Ter eeren des vromen Jonghmans Henderick Scheijtman van Hamborgh is dit geschreven bij mij Jan P. Sweelinck Organist tot Amsterdam op den 12. Novemb. 1621'*.

De *Pavana Lachrimæ*, gebaseerd op het luitlied 'Flow my teares' van John Dowland, inspireerde veel tijdgenoten tot een klavierbewerking. Hier hoort u de intiemere kant van het orgel met de prachtige Holpijp 8' en Open fluit 4' van het hoofdwerk. In de *Galliarda in d*, een snellere driedelige dans in driekwartsmaat, hoort u de tongwerken van het orgel.

Anthoni van Noordt is één van de belangrijkste leden van een 17e eeuwse Amsterdamse familie van musici. Hij werd in 1664 benoemd als organist van de Nieuwe kerk in Amsterdam. In zijn enige werk, het *Tabulatuurboeck van Psalmen en Fantasyen* (1659), toont hij zich schatplichtig aan Sweelinck. In Psalm 24: *De aerd' is onses Godts voorwaer* verkent hij echter ook nieuwe wegen: de tweede variatie is opvallend vooruitstrevend door de barokke omspelingen van de melodie. De eerste variatie is soberder van aard; hier klinkt de melodie in lange notenwaarden in de sopraan. In de slotvariatie ligt de melodie in de bas, gespeeld met de Trompet 8' van het hoofdwerk.

De *Alamanda Bruynsmedelijn* van **Samuel Scheidt** is een virtuoze reeks van tien variaties waarbij diverse compositietechnieken verkend worden. Van de imitatie en canon in de eerste variaties tot uitbundige diminuties in sopraan en bas, *style brisé* (gebrokken akkoorden) en de uitbundige toccata-stijl in de laatste variaties. Ook Scheidt was een leerling van Sweelinck. In de jaren 1607 en 1608 volgde hij lessen in Amsterdam om vervolgens naar zijn geboortestad Halle terug te keren. Het is vooral aan 17e eeuwse Duitse organisten te danken dat de muziek van Sweelinck bewaard is gebleven. Hopelijk biedt het Sweelinckjaar 2021 veel kansen om de waardevolle erfenis van Nederlands grootste componist verder tot klinken te brengen.

© André Poortvliet, augustus 2020

Biografie

ANDRÉ POORTVLIET heeft een passie voor barokmuziek en deelt deze graag met het publiek door het geven van concerten op klavecimbel, historische orgels of met ensemble Consort of Voices.

Hij volgde klavecimbel- en orgellessen en lessen basso continuo bij Leen de Broekert (1949-2009), die een grote inspiratiebron vormde. Daarnaast waren privélessen klavecimbel bij Bob van Asperen belangrijk in zijn ontwikkeling. Ook volgde hij masterclasses bij onder andere Pierre Hantaï, Christophe Rousset, Francesco Cera en Marieke Spaans. André bezit een collectie klavecimbels van meesterbouwers Cornelis Bom en Jan Boon. Hij is organist van de Oostkerk in Middelburg (De Rijckere-orgel, 1783). In 2020 start hij een nieuw meerjarenproject rondom de orgel- en klavecimbelmuziek van J.S. Bach. Daarnaast is hij bestuurslid van de nieuwe stichting De Rijckere-orgel 1776, die zich inspannt het unieke De Rijckere-orgel uit Beek (Limburg) aan te kopen en naar de St. Augustinuskerk in Middelburg over te plaatsen.

Over het Duyschot/Müller-orgel (1707/1754)

Het orgel in de Lutherse Kerk (thans Sint Augustinuskerk) werd gebouwd in 1707 door Johannes Duyschot en zijn zoon Andries. Het werd aanvankelijk gebouwd voor de oude Lutherse Kerk in de Suikerpoort. In 1742, toen de (huidige) Lutherse Kerk aan de Zuidsingel gereed was, werd het daar geplaatst en door de ontwerper van het gebouw, stadsarchitect Jan de Muynck, aan de nieuwe omgeving aangepast. Het grote beeld van koning David dateert uit die tijd. Het werd, evenals het lofwerk en de fraaie consoles onder de torens van het rugpositief, vervaardigd door de toen zeer bekende Middelburgse beeldhouwer Gerard de Grendel. Door Johann Heinrich Hartmann Bätz en Albertus van Os werd toen ook het rugpositief aan het orgel toegevoegd. Dit werd in 1754 belangrijk uitgebreid door Johann Caspar Müller. In de loop van de tijd onderging het orgel enige, gelukkig niet al te ingrijpende wijzigingen. Het meest ingrijpend mag genoemd worden dat in 1912 de Mixtuur en de Dulciaan van het rugpositief, naar de geest van die tijd, werden vervangen door een Gamba en Voix Céleste. De Mixtuur en Dulciaan zijn in 1964 door Willem van Leeuwen gereconstrueerd. Het hoofdwerk is, op de discant van de Trompet 8' na, nog geheel zoals Duyschot het bouwde. Al in 1717 verwisselde Jacob Francois Moreau de Trompet 8' disc. voor een Vox Humana 8'. In 1822 herstelde Frederik van der Weele, de Middelburgse stadsorgelmaker in die tijd, de oorspronkelijke dispositie weer. Bij weinig Nederlandse historische orgels is zoveel van het oorspronkelijke stemmenmateriaal bewaard gebleven.

De dispositie:

<i>Hoofdwerk:</i>	<i>Rugpositief:</i>
Prestant 8'	Holpijp 8'
Holpijp 8'	Prestant D 8'
Octaaf 4'	Prestant 4'
Open fluit 4'	Fluit 4'
Quint 3'	Octaaf 2'
Superoctaaf 2'	Sesquialter 2 st.
Mixtuur B/D 2-4 st.	Mixtuur 3-4 st.
Cornet D 4 st.	Dulciaan 8'
Trompet B/D 8'	
Tramlant	

Koppeling HW-RP B/D
Aangehangen pedaal
Stemming: Kirnberger III

Excursie naar Beek 26 september 2020

Er zijn maximaal 20 plaatsen, donateurs van Stichting De Rijckere-orgel 1776 hebben voorrang bij het reserveren van kaarten.

Programma

11.00 uur	ontvangst
11.15 uur	welkom en toelichting op het project
11.30 uur	concert door LÉON BERBEN muziek van Peeter Cornet, Abraham van den Kerckhoven en anonieme werken uit het Camphuysen Manuscript
12.30 uur	bezoichtiging instrument
13.00 uur	lunch (op eigen gelegenheid)
14.00 uur	mogelijkheid om het orgel zelf te bespelen

Steun ons

Stichting De Rijckere-orgel 1776 is vanaf oprichtingsdatum aangemerkt als culturele ANBI (ANBI RSIN: 861003718). Bij (periodiek) giften aan een culturele ANBI mag u 1,25 keer het bedrag van de gift aftrekken in de aangifte inkomstenbelasting. Op de website van de belastingdienst is alle relevante informatie hierover terug te vinden.

Donateurschap

U kunt u opgeven als **donateur** van Stichting De Rijckere-orgel 1776 door onderstaand antwoordformulier in te vullen en in te leveren bij de kassa. Als donateur heeft u de volgende voordelen:

- korting op concerten en andere activiteiten zoals lezingen en masterclasses
- gratis deelname aan een jaarlijkse excursie naar een (Vlaams) historisch orgel
- u wordt als eerste op de hoogte gehouden van ontwikkelingen rondom ons meerjarenproject door middel van een digitale nieuwsbrief

De hoogte van uw jaarlijkse bijdrage bepaalt u zelf (minimum: EUR 30,- per jaar).

=====

Ja, ik word donateur van Stichting De Rijckere-orgel 1776;

Naam

Adres & woonplaats

Emailadres

Hoogte van de jaarlijkse bijdrage

€

Adoptie van een orgelregister

Het is ook mogelijk een orgelregister van het De Rijckere-orgel te **adopteren**. Als tegenprestatie geniet u alle voordelen van een donateur (zie boven) en wordt uw naam vermeld op onze website en uit te brengen publicatie over dit orgelproject (indien gewenst). De volgende registers zijn beschikbaar:

Bourdon 8'	EUR. 2.000,-
Prestant 4'	EUR. 1.000,-
Flûte 4'	EUR. 1.000,-
Nasard 3'	EUR. 800,-
Doublette 2'	EUR. 750,-
Tierce 1 3/5'	EUR. 600,-
~~Sesquialter II~~	~~EUR. 500,-~~
Fourniture III	EUR. 500,-
Cymbale II	EUR. 500,-
Cornet V	EUR. 1.250,-
Trompette 8'	EUR. 2.500,-
Cromorne 8'	EUR. 1.500,-
Clairon 4'	EUR. 1.250,-

Eenmalige gift

Eenmalige giften zijn meer dan welkom. Maak uw gift over naar ons rekeningnummer, onder vermelding van donatie orgel + uw naam: NL70 BUNQ 2042 3735 75 (t.n.v. Stichting De Rijckere-orgel 1776).

Periodieke schenking d.m.v. notariële akte

Deze periodieke schenking wordt vastgelegd in een onderhandse of notariële akte, meer informatie (inclusief een rekenvoorbeeld) is te vinden op onze website.

